

ÓVERTÚRA (II.)

Regényrészlet

BOGNÁR ANTAL

Anyai öregapám 1929-ben, a nagy gazdasági világválság idején nyakába vette a világot, kihajózott Kanadába. Éves se volt a négy lánygyerekek közül a legkisebbik, anyám. (Az egyetlen fiúgyerek kiskorában meghalt.) Négy éven át dolgozott az óceánon túl, valahol Ontarióban, Winnipegben vagy Vancouverben, ezalatt öreganyámra maradt a négy leány. Vásárokba járt öreganyám, lacikonyhát tartott, a nagyobb lányok a kisebbekre vigyáztak, amíg a legkisebb is be nem tudott segíteni; volt, hogy egymaga kötötte ki a disznót a fához, úgy szúrta le, s kútba engedve hűtötte a friss húst.

Négy év alatt öregapám nyilván megkereste a rávalót, hogy kifizethesse a kompániát, amelyik a kivándorlókat verbuválta, megvolt a hájójegyre való. A moholi vasútállomásra érve még maradt annyi pénze, hogy fiákeron hajtatott haza. Megjött Kanadából egy fitying nélkül. A lányai nem tudták, ki ez az ember. De különben is mintha kicserélték volna, mikortól visszajött az ígéret földjéről a földet túrni, ivásnak adta a fejét. Az apai nagyszülők rég elhaltak, vele még felnőtt fejjel is szót váltottam, akkor fedeztem fel, milyen csodálatosan tudja fűzni a szót.

„Ez hát az az undok skribler, érett férfikorában!” – szakadhatna fel Prózai Énemből a keserű sóhaj ott, a csupaszon meredező ágak alatt, a szemlátomást egyre vastagabb sugarakban özönlő napfénytől felbátorodván, vagy mert felrezzentette révületéből és nagyobb önuralomra s erélyre készítette az első néhány távoli csikorgás, morgás, mellyel a város szörnyei jelezték ébredezésüket, hogy beleremegtek az utcákban a házfalak, mint újraélesztett testben az erek ropogó falai. „Most bezzeg tetszelegne a gondos utód szerepében, hivalkodik a szegényszaggal, amelyet egyébként ildomosabbnak lát, mint annyi hasonszórú, levakar-

ni, takargatni. Most jó annak lenni, amit szégyellett, gyerünk hát nagy-dobra verni! Most tüntet vele, de csak azért, mert így akar leborulni saját maga előtt! Lelketlen svihák! Mit lendített azon a nyomorúságon, tett-e keresztül szál szalmát, megtett-e mindent, amit csak tudott, ami módjában állt, hogy segítsen rajtuk, öregapján, akire most olyan büszke? Alig-alig. Hát nem tudta, milyen nagy dolog az, ha tanult fiúgyerek lesz a családban, arra majd számítani lehet ebben a cudar világban, ha el kell intézni valamit az ügyvédnél, huncut hivatalokban. . . Mert mindig szarik az ördög valamit. Ő pedig, a fáradt idegzetét preparátumokkal ingerlő és preparátumokkal csillapító kókler, aki méltóságán alulnak tartotta ilyesmivel vesződni, ilyesmire fecsérelni drága idejét, kérkedni akar a pusztá tudomással, olyan szenvedést takar ki, amelynek jobbára tétlenkedő szemlélője volt. . .”

Óírósága mélézva ült a felerészben kocsányos tölggyerdőből, felerészben angolkertből álló zsenneyei park kastélyának délkeleti fekvésű ablakában, melynek üvegén a hártvás szárnyú fátyolkák kifelé igyekeztek, a fénybe, madáreledelnek, ült kis fekete, Kappel gyártmányú írógépe előtt, könnyű szerelésben, s bár Prózai Énemnek természetesen semminemű értesülése nem lehet arról, hogy a városi szörnyek horkanása után egy hosszú percre újra beálló idilli béke valójában talán Óírósága kínosan hosszúra nyúlt hallgatása volna, a válaszadót hiába kereső szakvból kifoggyván elbizonytalanodva hozzátehetette még: „Te híres. . .”

Úgy, mintha maga is hallaná a kényszeredett idillen át a kiszáradt torokból mégiscsak előpréselődő csendes kérdést: „És te? Hol voltál te, kisapám, ezalatt? Mit csináltál? Hiszen ha legalább halvány segédsejtelmed lenne arról, ki is volt Esti Kornél. . .”

Prózai Énemnek talán mégse kellene annyira lelkére vennie az önvádnak minden paskolását, amennyire toporgása árulkodik erről, meg a sok nyűg, teher és kötelesség riadt elősorolása, a menet közben szükségtelennek ítélt számadás, mely így utólag mindig hazug mentegetőzésként hat, akárhogy is, hiszen ki győzné végighallgatni, kinek nincs magának is elég baja: hol voltam, hát hol lettem volna, okos könyveket bújtam, okosakat és divatosakat, azokban kerestem malasztot, mindent megmagyarázó bizonytságot, tápot a világfájdalomnak, ha ugyan nem csálódtam örökre mindegyikben az utolsó betűjéig, miután vagy mielőtt a kezembe vettem volna valahányat, mentem mindenestre birka módra, ahova tereltek, álltam a sorban, kénytelen-kelletlen önszántamból, fogamhoz vertem a garast, hogy birtokomban ne látsszam kevesebbnnek, hanem inkább többnek, mint a másik, csakúgy cselekedvén, mint más teszi, világos, támadjon inkább száz irigyem, hogysen egy is

megsajnáljon, pénzt, tudást és hatalmat akartam szerezni, és mindig mindegyikből valamivel többet, de közben mindegyre elébem terpeszkedett a saját átkos gyengeségem, gyávaságom, tunyaságom, mert ha gáncsot vetettek, nem volt lelkem megbosszulni, és inkább félreálltam, holott aki ezt megteszi, az egyszer talán majd képes lesz eltérni mások, védelemre szorulóknak bántását is a szeme láttára, ha ugyan magamagának is meg nem enged egy-két apró csalást, hisz minden szentnek maga felé hajlik a keze; mindez egyszerűbben szólva a hajszoltság látletele, vagyis a hiábavalóságé, amit Prózai Énem abbéli, mindennapos érvénnyel elhatalmasodó meggyőződésében él át, hogy neki ebben a kurva életben semmi se sikerül, hiszen már örülni se tud semminek. . .

Hol volt Óírósága, hol volt Prózai Énem, hol voltak, amikor a tét nem ez a vacak regény volt. . .? A regény, amelyik egyelőre persze nincsen, csak lebeg az eshetőségek valószínűség-halmazában, hiszen a vitatható kezdőpontja tisztázásánál, vagyis a kezdet kezdete előtt tartunk még. De hát ha ők, hol van, hol volt már akkor a család! Az apai, a Bognár ágon, amely Riegereket, Szegfűket, Homályokat, Bazsókat olvasztott be, egy sarokház úszott el Zentán, pénzváltáson talán, s Csan-tavérról a hat testvér, az élen és leghátul egy-egy fiú (ez utóbbi apám), nemcsak szerteszéledt, hanem némelyik látni se kívánta a másikat szökőévnél gyakrabban, vagy még annyiszor se. A leszármazottak, vagyis az unokatestvérek oldalán meny és vő akad belgrádi szerb, isztriai horvát, bosnyák és szabadkai bunyevác a magyarok mellett. Az anyai Acsai ágon a négy lánytestvér közül csak a legkisebbik, anyám szült. Benne éveken át lobbogott az elkeseredett vágy a családiás, nagycsaládos összetartozás után, amelynek azonban nem volt semminemű tapasztalati fedezete. Mindig minden dugába dőlt: nem adatott meg sem az, hogy hosszú éveken át ágyban fekvő öreganyámat nálunk ápolhassa (olyan kevésből állt ez a nálunk), nem hozhatta oda megözvegyült öregapámat, s a legidősebb nővérét se, amikor az megözvegyült vajdasági szlovák ura után (ők egyébként keresztzüleim voltak). A két középső lányt Magyarországra sodorta a háború.

Összesen tíz felnőttkort megérő testvér után a mindössze tucatnyi unokatestvér számszerűen se sok, s az egyik napról a másikra bekövetkezett városiasodás, elszigetelődés, járulékos nyelvváltás az összes beilleszkedési zavarral együtt véletlenszerűvé tette a közelmúltat is, amihez az embernek, pláne ha kitörni vágyik, végképp nem sok köze lát-szik lenni. Talán ezzel kellett megfizetni az általánosabbá kiterjesztett egzisztenciális felkapaszkodás esélyéért.

A rokon az a ritka vendég, aki feltűnően kedves hozzánk, megenged-

hetőségből enyhén elkapatott, élehetetlen gyerekekhez, s akihez szüleink is csoda hálásak, ennél fogva tőlünk is ezt várják el. Aki viszont nem rokon, az idegen. Az árthat, ha a gyanakvást nem is illik kimutatni. Ezt a titkolózást túl is játsszuk, már-már mímelve a legfelső fokot, a hálát. Érdemet eközben nem is feszegetünk. . . Ebből következhet aztán, hogy famíliánk új nemzedékeinek az élete alighanem csupa toldás-foldás: abban annyi a hiány s a pótlás, hogy mindenkinek egyszerre több szerep jutna benne. Úgy látszik, vannak a világon nemzetségek, minden időkbén, amelyek eszik, falják, bekebelezik a világ tágas térségeit, melyekben mozogniuk adatott, s ellenkezőleg: más nemzetségeket megesz, elszopogat, elemészt a világtér. Elnyelik őket más nemzetségek is, természetesen. Nagy átlagban különben is a népességnek csak mintegy a felére vár utódlás, a másik fele nem adja tovább a nemzedékeken át felhalmozott, benne érlelődő vagy silányodó tulajdonságokat, mindenestül kihull a lét körforgásából. Azt az egyedet viszont, aki közösködésnek áll más emberekkel, alig néhány, akarva-sejtve sem remélt nemzedéken át úgy széthúzza, szétszedi a szétrajzó utódlás, hogy maga sem ismerne magára, mint ahogy ő maga is pár nemzedékkel a világra jötte előtt ezernyi ezer vadidegen emberben hevert ezerszeres és ezredszeres szikrájaként a megtestesülés, a megtestesülése esélyének. Ha valahol lennie kell, otthon kellene lennie az embernek, az ember gyerekének, lett légyen akárki, hol van hát akkor a család, melynek felőrlődése, egyszer csak eszébe jut, egyszer óhatatlanul ez jut eszébe, az ő lelkén is szárad? Sehol sincsen. Holott adott esetben ez még csak nem is az errefelé nem ritka csonkák, terheltek, félresiklottak közül való. Családok, igazi családok talán úgy lesznek, hogy vannak. Megadatik lenniük.

Hogy családja van, hogy idekinn, a teraszon ő, és odabenn az élete párja meg a két gyerek, ez család, az ő családja, azt Próza Énemnek tudnia kellett azon a boldog, szomorú hajnalon is, amikor úgy lépett ki a hajnalpírban úszó novemberi ködbe, azzal az eltökéltséggel, hogy már ez sem tartóztatja itt, nem tartóztathatja itt semmi sem. Néhanapján azonban, s egyre gyakrabban, nem természetességet érezte át családi állapotának, hanem csak azt érezte világosan, hogy görcsösen akarja, magáénak akarja, magáénak akarja tudni ezt a családot, s belőlük is, az asszonyból és az ártatlan gyerekekből ez a már-már elviselhetetlen akartság sugárzott, mindegyikük saját magának akarta őt kisajátítani, s ő is őket, mindőjük mind a többit, egymás ellenében akár. Mintha el akarnák szakítani tőlük, vagy tőle akarnák őket elragadni rejtélyes, sötét hatalmak; akarták, csak akarták egymást, akarta, csak akarta őket,

mint a reménytelen szerelmes, vagy beszélőn a rab, akitől karnyújtásnyira az, aki, ami elérhetetlen, és ezt a vad kapaszkodást úgy szorította egyre összebb a vakvéletlen fenyegető sötétje, hogy végképp elenyészni látszott az egyetlen fontos dolog: hogy hiszen választotta őket, s ők őt választották és elfogadták, e választás az, ami örökre hozzájuk köti, nem összeverődött utasok kipergő sorsa léket kapott hajón. . . Akarta hát, akarta őket, s éppen ezért próbálgatta e pusztá akarás teherbírását, váljék el hát, tévedésre épült-e léte, vagy valóban sorsszerűség irányítja, vállalta inkább, hogy kihívja maga ellen a sorsot a megbizonyosodásért, mert a törvényszerűt, azt szolgálni lehet, de az esetlegesség csak ide-oda löki a boldogtalan embert. Ha csak ennyi és nem több az élet, ha ilyen röviden egybefoglalható: hogy piheg kisgyermekként ágyában, elnyújtózik férfikora teljében a heverőjén és apaként, hanyatt, mint majd végezetül, ereje fogytán, és mindközben ifjú női arc mosolya ragyog rá, az arcába közelről, tisztán, az emlőjét kínáló anyáé, a szeretőé, s a bimbózó kislánynevetés, ebbe a múlhatatlan látványtöredékbe, látványegyüttesbe sűrűsödik minden tapasztalása, már ez is elégtétel, kárpótlása a szenvedésnek és örök értékű ajándéka a létnek.

Ez a mély fenyegetettség ad erkölcsi jogot Prózai Énemnek ahhoz, hogy ne tágítson, s Óírósága szellemi fölényén (vagy inkább fölényeskedésén) túltéve magát szemére vethessen egyet-mást, amit tömören ezzel az egy szóval próbál kifejezni: „Te híres. . .” Ebben benne foglaltatik mélységes rosszallása afölött, ahogyan Óírósága az ő semmibe vett, elvetett, megtagadott múltját egyszeriben bitorolni merészeli, élőben és holtakban akar vájkálni, akiket nem is igen törekedett megismerni, nem átallana eseményeket kiszínezni elegánsan, s boldog-boldogtalanat kizsigerelni, csak hogy produkálhassa magát. „Formaművészet? Hogy ez csak forma? Formalin! Kimondom, formalinba akarod tenni ezt az egész hóbelevancot, ezt a csudaságot. Akárhon, akármikor kezdődik is ez a történet, és tudd meg, akárhogyan talál végződni, érted, akármilyen módon, ha velem történik, velem kezdődik, akkor sem fog teáltalad! Az én történetembe te ne rondíts bele! Az én vesémbé akarsz belezúzni, onnan, a helyzet ukmukfukk kiszemelt magaslatáról, meg akarsz tükrözni, egy grófi monoklival akarsz méregetni, sétatálcával megpiszkálni? Engem? Vagy egyáltalán bárkit? Óíróságának mi volt a család attól fogva, hogy a csipája kinyílt? Háttérszolgálat, pelenkaszervíz! Az élmény a fontos, a szellemi kaland, a megfoghatatlan! Se lát, se hall, meg a hatvanhat démona után, felhődémonok, járadadémonok, papírdémonok után, megteheti, hiszen dárdát szegező lovag ő, aki a Semmi Neszére fülel, s fennen kiált majd Nesze Semmit! Ment, kos-

latott, futott a szimata után olyan gyanús helyekre, ahol a hasonszőrűeket megraktálják, szövetkezett az éjszakával, és vitette magát, hagyta vitetni fekete szánon, és végigöklendezte az anyaföldet, ment, futott a farka után, tette minden épeszűnek a fordítottját, s mikor magából kivetkőzve, kifacsaródva és kifacsarodva vonaglott és nyüsztetett, még elvárta volna, hogy szeressék. . . Vagy talán most nem ebben sántikál? Hogyha engem akar látni abban a boldog és szomorú történetben, mert amiben leledzem, ha ezt egyáltalán történetnek lehet nevezni, fárasztó és borzalmas, ha engem akar beletenni úgy, ahogy vagyok szőröstül-bőröstül, minden erényemmel és minden gyengémmel együtt, ha meg akarja látni, ha látni akarja, ahogy a házam teraszán állok zúgó fejjel, elanyátlanodva, mert el kell mennem, mindent itt kell hagynom, hogyha szándéka tényleg komoly, hát akkor a mindenét, igenis itt marad, legyen itt, nézzen meg mindent, kérdezzen, lássa a saját szemével, mi ez! Ez itt a való. Ki tudja, mit agyalna ki ott, a fene nagy kényelmében. . . Mindig kényesen vigyázott a függetlenségére, távol tartotta magát tőlem, közönségesnek fitymált lényemtől, hányattatásaimtól, mondván, ez nem rá tartozik, mert ő magasabbra tör, őt magasztosabb témák vonzzák, elvégre nem élhet kettős életet, fizikailag se lehetséges. Hát akkor hagyjon engem békén!”

Olcsó és átlátszó lejárata volt az Óírósága minden ócsárlás és gyalázkodás ellenére igenis kitartóan pisllakoló küldetésstudatának és sokat ígérő jellemzőségeinek, nem kevésbé a belső ellenkezését vonakodva legyűrő rugalmasságának, mely segített osztályosának nem éppen titulálható testi-lelki társa céltalan és tervszerűtlen, észbontóan meg gondolatlan cirkalmait, bosszankodva bár, de néha még a saját ártalmatlan szeszélyeit is félretéve követni árkon-bokron keresztül, szárazon és vízben, igaztalan vád volt hát, vagy legalábbis rosszmájú túlzás, ebben a regényben, mint egyébként az életben is, nem az első és nem is az utolsó, ha gyorsan megsúgnánk, hogy Óírósága keze ügyében egy piciny kerek asztalkán, a tálcán, a pótolhatatlan neszkávémellett égetett szesz áll zöld üvegben, vadászvermutnak keresztelt ürmös almaborból, az üveg címkéjén egy élethű, bőgő szarvassal, amelyik mintha innen, a park indiánrezervátumokét idéző fenyveséből lépne éppen elő, nyilván emlékeztető jelzésül annak, hogy aki ezt mind megissza, az úgy fog bőgni, mint ez itten, ez a szarvas, és hát Óírósága, miközben a kastély ablakából kémleli az ég alját azon a novemberi napon, egyet-egyet kortyol belőle; félrevezető volna rásütni, hogy csakcsupán az ürmösből meríti azt az angol hidegvért, amely adott esetben nem annyira a szegény szarvasra lehetne jellemző, hanem inkább beidegződés volna, tü-

relmesen kiérlelt módszeresség, jól begyakorolt vadásztulajdonság volna előbb, s amellyel az egész világgal hadban álló, feleselő Prózai Énemnek halkan és higgadtan visszaszólhatna. Ha nem félnénk a nagy szavaktól, azt is mondhatnánk, felindultságát mossa szét azzal a néhány korttyal, mert hiszen időnkénti hazavágyódásán kívül itt semmi nem zavarja meg összpontosítását, itt minden érte van, őt szolgálja, minden szava, szeszélye szent, kedvét lesik és csak a háttérben meghúzódva, önbizalma hát dagad, hiszen őneki virrad ez a nap, mind a pirkadattól napnyugovásig az övé lesz, övé a cinege röpte, a csend és megszólalás, főznek rá és felsöprik előtte az ösvényt, s talán ők húzzák el a tisztásról a bántó árnyat, birtoka lett a teremtett világ, ahogyan az ember kezére adta az Isten, s abban cselédje pillanatnyilag mind a többi ember, engedelmes, szófogadó matériája, mint annak, aki maga is, igen, az Istenhez, az Isten mellé akar emelkedni, s fölébe kerekedni adandó alkalommal; minden az övé itt, csak szegény riadt Prózai Énje csúszik ki a kezéből, a tökéletlenségre kárhoztatott képmás, amelyik törpe létében semmit fel nem képes fogni az egészből, evickél és prűszköl kölyökállat módra, melyet nyakánál fogvást a magasba emelnek; s a féltés és a düh remegne Óírósága hangjában, ha nem kortyintana az ürmösből, mielőtt fejére olvassa Prózai Énemnek a nyomatékos mondanóját.

„Bármiről írhatok, amiről csak akarok. Minden meg van engedve. Ha akarom, kivirágoznak a rétek. De ha úgy akarom, elfonnyad minden virág. Egy szavamba kerül, és őszi lesz. Parancsomra elered az eső. De ennél többet is tudok. Amit régi könyvekben leírva találok, azt kedvemre átalakítom, hozzáteszek vagy elveszek belőle. Nem érhet senki tetten, mert a világ el van foglalva magával, és a megmásítása néha egy kicsit még hízeleg is neki, úgy megkövesült a látszatokban, úgy elmerült a hazudozásban. Tiszttem a névadás és az elnevezések kiosztása. Az életekkel is szabadon gazdálkodhatok az összes történetben. Senkit és semmit nem vagyok köteles tiszteletben tartani. Összepárosíthatom a bolhát az elefánttal, ettől legfeljebb arányérzékem téríthet el; és megváltoztathatom a személyazonosságodat. Vagy most azonnal elvezetem ide hozzád az első szerelmedet, a világ bármelyik pontjáról. Földönfutóvá teszek vagy dúsgazdaggá, ha úgy akarom. Csak egy szabály van, s az éppen az, hogy a felismerhetőségnek minden nyomát, minden bizonyító erejű jelét, utalását el kell tüntetnem. Nem maradhatsz ebben a történetben, vagyis a történeted történetében az, ami voltál. Mondom, ezt bárkivel megtehetem, hát példának okáért éppen veled miért ne tehetném meg?”

Semmi sem olyan kegyetlen, mint a szabadság. Csak a még nagyobb szabadság. A kellemetlen érzésnél, hogy még mielőtt boldog, szomorú története elkezdődhetne, kénytelen-kelletlen kiszolgáltatottjává válik e történet egyáltalán nem óhajtott s arra nyilván óhatatlanul visszaható történetének, valami százszorta iszonyatosabb rosszullet fogta el Prózai Énemet, didergett belé, és megfordult vele a világ attól, hogy a saját megleckéztetésének kegyetlenségével egyszerre hasított bele a maga kegyetlenségének váratlan felismerése is. Nincs nagyobb kegyetlenség, mint valakinek szemébe mondani az igazságot, ha eltiporjuk vele. Talán csak az nagyobb kegyetlenség, ha hátat fordítunk annak, faképnél hagyjuk, búcsúszó nélkül elmegyünk attól, aki bizalommal és szeretettel csüggött rajtunk. Prózai Enemnek, aki úgy lépett ki azon a november 10-ei ködös reggelen a ház teraszára, hogy akármilyen történések is, lábra fog állni egy boldog és szomorú történetben, ott, a terasz sarkán, meg kellett támaszkodnia a korlátban, s annyi idő alatt, míg egy levél levált az ágról és ráhullt a könnyű dér kristályos, fehér bársonyára, homlokát kiverte a hideg verejték, megborzongott, s a keze fejével önkéntelen mozdulattal letörölte, úgy bámult a kezébe akadt, a korlátról felkapott kis spongyára. Egyszerre döböntette rá ez a különös őszi hajnal ott, Isten szabad ege alatt, hogy pici porszem esendő, veszendő porszeme nem is a világegyetemnek, hanem talán akármilyen tetszőleges, kontár történetnek, és hogy ugyanakkor pici porszem voltában is, ő maga is sért, karistol, horzsol. . . Hát minden szabadságoknak mindig élő sebek és megalázás az ára ezen a földön?

Szikkadó homlokkal állt ott Prózai Énem a terasz sarkánál, a lépcsők fölött, kezében sárgállott a kicsi spongya, dörzsfelületén ős száalakként kunkorodtak a sötétzöld alapon a hajszálfinom fémforgácsok, s lenn a kertben a hajnali köd összehuppant, a fák lábához lehúzódva ringott. Panaszos szeme könnyben úszott, mint a letaglózott baromé, így kérdezte, és egészen belefehéredett a kérdésbe, mert alakítóját szólította némán, azt, aki őt alakítja és akit ő alakít talán: „És látni, látni nem tudod, hogy amit megcsinálni tudsz, az jó-e? Így hát, mondd, így hát *bármilyen* történhet velem? Bármilyen megtörténhet velem ebben a történetben? És végig nem tudhatom, hogy milyen lesz a történetem?”